

Розділ 2. ТЕОРЕТИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 37.845.4

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ПЕРЕД ВИКЛИКОМ ПОСТСУЧАСНОСТІ

Сучасну епоху досить часто окреслюють за допомогою термінів „постмодерн”, „постмодернізм”, що стосуються культури постіндустріального, інформаційного світоглядний вираз постсучасності, виходить за рамки лише культурного життя (найбільшого розвитку в мистецтві) і пронизує усі сфери суспільства – політику тощо. З цього приводу українська дослідниця О.Пахльовська пише: „Екстремна постмодернізму з культурного простору на інші простори самореалізації людини не лише можлива, а й необхідна саме тому, що постмодернізм є світовідчуття на світогляд” [13].

Прояви постмодернізму в різних сферах суспільства, зокрема в релігії, мистецтві, науці досліджуються в праці Д.Сілічева „Постмодернізм, політика, культура” [12].

При цьому як терміни „постсучасність”, „постмодерн”, „постмодернізм” (можуть позначати усе й нічого), так і явища постсучасності породжують низку Польшський дослідник Анджей Бронк зазначає: „Кон'юнктурна мода на терміни („постмодерн”) і „постмодернізм” спричинила їх значенню інфляцію, яка посилює і ціннісне використання. Постмодернізм є поняттям нечітким, оскільки існує явищ, які належать до його об'єму, а також неясним, оскільки не можемо на властивості характерні явищам, які називаються постмодерними” [15].

постмодернізм почалися від початку його виникнення, досить часто виявляючи ствердження, що маємо справу з найбільш актуальними аспектами сучасної культури (твердження Т.Гундорової: „Постмодернізм – це величезний шанс самоусвідомлення сучасності, бо ми часто мислимо категоріями, які ідеалізовані або абстрактні не відповідають „нашій” сучасності” [13]) до засудження „постмодерних фантасмагоричних чинника, що нищить культуру (наприклад, твердження Л.Брюховецької: „Постмодернізм вияв капітуляції інтелектуалів перед тотальністю ЗМІ та масової культури” [16]).

Оскреслюючи сучасну епоху, як постсучасність чи постмодерн, надзвичайно актуально питання про те, якою є ситуація української культури. Відтак в даній статті буде сформулювати виклики для української культури, які несе собою постмодерн найбільш помітних „голосів” у дискусіях, присвячених даній проблематиці

Найпростіше з'ясувати „темний бік” постмодернізму можна, звернувшись до Наприклад, Юрій Андрухович у статті „Час і місце, або Моя остання територія” систематизувати найбільш поширені закиди постмодернізму. Виокремлюємо

- (1) постмодернізм переймається цитуванням, а також колажує, монтує текстів попередників;
- (2) абсолютизує гру заради гри;
- (3) підриває віру в Призначення Літератури, а тому є смертю літератури;
- (4) іронізує з приводу всього на світі, в т.ч. й самої іронії, відкидає системи;
- (5) комбінує параіндивідуальне авторське „я” з решток інших авторських

згіршення-виродження, коли полюс холоду і полюс спеки, перемішуючись, перетворюються на „теплохладність”, як в Апокаліпсі написано...” [4]. Топос поразки переживається нами на певних моментах буття. Дослідник пише: „Якщо ми говоримо про кризу вартостей, ми говоримо про минуле, бо криза вартостей була в часи Ніцше, ще наприкінці ХІХ століття. Якщо ми говоримо про кризу дискурсивного розпаковування сенсів світу, тобто деконструкцію, заміну дискурсу модернізму дискурсом постмодерну, перехід від структуралістського бачення до постструктуралістського, то знову ми говоримо про минуле, щонайбільше про 1968-70-й, коли Дерріда і іже з ним, після тієї невдалої останньої французької революції – незакінченої, незавершеної, смішної, сексуальної тощо – вони розчарувалися і там кудись пішли. А якщо ми говоримо про сьогоднішній час, якщо ми говоримо про новий 2000-й, то мова йде вже не про кризу вартостей, і не про кризу естетики, і навіть не про кризу дискурсів, а мова йде про кризу вже самого способу висловлювання, який притаманний гуманістичному світоглядові” [4]. Таким чином, були порушені засади світосприйняття, коли людину знято з п’єдесталу, на якому вона стояла від часів Відродження.

Чи може бути подолана культурна криза? Європейські філософи початку ХХ ст. (Г.Зіммель, Т.Лессінг, Е.Гуссерль та ін.), діагностуючи кризу в сучасній для них культурі, давали також рецепти її подолання. Найчастіше можливість подолання кризи пов’язують із ренесансом культурних традицій, культурним відродженням і перетворенням.

Перед лицем кризи епоха постсучасності, без сумніву, вимагає від нас переосмислення світу і людини. Це переосмислення слід спрямувати в русло збереження культурних цінностей і традицій. Сучасний український філософ М.Попович, закінчуючи **Нарис історії культури України**, пише: „Варіантів катастрофи і втрати цінностей багато, варіант відродження лише один. Це – дбайливе збереження всього, що служило в нашій історії істині, добру і красі” [10; 724]. Додамо також, що у вирі постсучасності ми не повинні втратити своєї самотності, свого світосприйняття і світовідчуття.

Ще одним викликом постсучасності для культури може бути деструктивна дія глобалізації. Останню досить часто змальовують як процес вестернізації світу, коли відбувається поширення західної форми культури по всій планеті. І як би прихильники глобалізації не захищали її позитивних моментів, ми повинні зважати на загрозу втрати національної ідентичності, що несуть із собою глобалізаційні процеси. Як зауважує німецький дослідник Ульріх Бек, принцип глобалізації вдало виразився у назві статті однієї із східноєвропейських газет: „Ми прощаємо хрестоносців і чекаємо інвесторів” [2]. Своєю всепроникністю глобалізація може порушувати культурний баланс. Переймаючи чужі ідеї, особа перетворюється на космополіта і перестає ідентифікувати себе як представника нації. Зважаючи на проблеми культурної ідентичності в сучасній Україні, глобалізаційний виклик вимагає особливої уваги.

Як виклик постсучасності для української культури досить часто визначають некритичне прийняття культури Заходу. Оксана Пахльовська з цього приводу зауважує наступне: „Інерційне і „невідфільтроване” засвоєння парадигм західної культури зумовило механічну аплікацію цих парадигм до специфіки українського культурного контексту, не селективну абсорбцію інформативних потоків, що й занурило українську критичну думку в теоретичний, методологічний та термінологічний хаос” [13]. Дослідниця переконана, що некритичне ставлення до західної культури є закономірним процесом „травматичного переходу” України від однієї великої Системи в іншу. При цьому в обох Системах України постає не як суб’єкт, але як об’єкт впливу.

Якщо вже згадали про Оксану Пахльовську та її аналіз постмодернізму в Україні, то слід звернути увагу на наступний факт. А саме, згадаймо передусім про те, що по своїй суті епоха „пост-” постулює необхідність додання будь-яких кордонів, дистинкцій, антиномій і т.д. У цьому контексті звернімо увагу на те, що однією з версій початку постмодерної літератури є вказівка на відому статтю літературного критика Л.Фідлера „**Перетинайте межі, засипайте рови**”. „Засипані рови” та „подолані межі” – так має виглядати ландшафт постсучасності. Однак у статті Оксани Пахльовської, що має назву „**Українська культура у вимірі „пост”**: посткомунізм,

постмодернізм, пост-вандалізм” [9] зустрічаємо думку про те, що постмодернізм в Україні, навпаки, поглибив всілякі „розлами”, „прірви”, більш чітко окреслив „кордони”, „межі” і т.д. Зокрема, дослідниця пише, що після того, як Україна здобула незалежність, почало здаватися, що „губка історії” швидко стирає кордони між Україною і Європою. Однак виявилось, що кордони більш чіткі, а губка більш віртуальна, аніж уявлялося. Відповідно в українській культурі і політиці, за Оксаною Пахльовською, між поняттями „незалежність” і Європа утворилася прогалина. Авторка пише: „І в культурі, як і в політиці, ця прогалина впродовж років не звужувалась, а поглиблювалася, стаючи прірвою. Поверхова „оксиденталізація” зруйнувала і ті слабкі оборонні споруди національної культури. Культурне життя набуло невідомих досі ритмів. Український культурний простір поглинав маси європейської і загалом західної різномасштабної культурної продукції, часто без необхідних критичних фільтрів та контекстуальних адаптацій” [9]. Разом із тим, звертає увагу на те, що переривається органічний зв’язок між інтелектуалами і суспільством. Інтелігенція стає „самодостатньою”, зосереджуючись лише на внутрішніх війнах. Усе це, на думку Оксани Пахльовської, призводить до найстрашнішого відчуження – відчуження суспільства від власної культури.

Глобалізація несе з собою загрозу того, що українська культура перетворюється на об’єкт впливів. На цю загрозу, але в більш загальному контексті окреслення суперечностей цивілізації наприкінці ХХ ст. вказує, наприклад, Сергій Макеєв [7; 229-230]. На його думку, найбільшими загрозами людства наприкінці минулого століття стали прозорість і взаємопроникність для речей, людей, образів тощо. В сучасному світі все ще існують суспільства як модерні, так і домодерні. Коли оболонки суспільств стали прозорими, модерні та домодерні суспільства зблизилися між собою просторово, однак залишаються далекими одне від одного в часі. Відповідно, домодерні суспільства постають перед загрозою того, що їх існування є умовою виживання модерних націй в майбутньому. Дослідник звертає увагу, що можна скільки завгодно казати, що Європа прагне бачити сучасну, сильну Україну, але слід не забувати про те, що сучасні Європа і Китай можуть без проблем прогнати наш народ і підтримувати наше фізичне існування, що не сприяє розвитку української економіки [7; 229-230].

Некритичність сприйняття культури Заходу часто є наслідком неусвідомлення впливу. Особливо якщо звернутися до утвердження масової культури з її потенціалом маніпуляції свідомістю завдяки мас-медіа і засобами стирання людської індивідуальності завдяки тиражуванню, копіюванню тощо. В рамках масової культури, особистість губиться, втрачає свою унікальність. Масова культура є затісною для життя. Останнє є органічним началом, яке в культурі найчастіше пов’язують із традицією. А відтак, не можна не погодитися з твердженням Володимира Єшкілева: „Традиція, так само, як і сенс світу, змінювалася останні сто років не у плані свого змісту, а у плані носія. Тобто, якщо ми подивимося на зміну носіїв традиції, ми побачимо, що ще в недалекому минулому традиція базувалася на родових звичаях, родовій спадковості. Якщо говорити про європейську аристократію, то це були часи феодалізму – давнє минуле, – але, якщо говорити про галицьке село, то це було в історичному часі не так уже й давно, якихось кількадесят років тому. І тільки зараз, з приходом засобів масової інформації, цей гештальт, цей простір руйнується” [4]. Отож, штучність масової культури протиставляється органіці традиційної культури, наслідком чого є руйнація традиційного простору.

Від моменту здобуття незалежності Україна перебуває у просторі потрійного „пост-”: пост-тоталітарний, пост-радянський, пост-колоніальний. Таким чином, виклики постсучасності для української культури у цьому сенсі перетворюються на виклики постсовєтизму. Досить часто звучать думки про те, що „радянське”, при чому в його найбільш вироджених формах, що окреслюється словом „совок”, не подолано. Подібний діагноз зустрічаємо в статті Григорія Грабовича „**Україна після незалежності: балансний звіт культури**” [3], в якій, як випливає з назви, здійснено спробу проаналізувати ситуацію, в якій знаходиться культура в незалежній Україні. Дослідник пише, зокрема, наступне: „Якщо говорити про культуру у вузькому сенсі, тобто про високу культуру, мистецтво і тому подібне, справу можна викласти коротко. При тому, що за роки незалежності були

зроблені значні досягнення серед індивідуальних мистецьких та інтелектуальних творів, публікацій, вистав і тому подібне (зрештою, висока культура – це передусім робота окремих людей) – загальна картина є, у кращому разі, нерівномірною, оскільки суцільно нереформованою є інституційна база. Як і раніше, а можливо, навіть ще більше, вона є частиною совка” [3; 269]. Нереформованість інституційної бази значною мірою впливає на те, що Україна не має засобів підтримки культури. Попри усі „пост”, які ми зустрічаємо в термінах, пострадянський простір по своїй суті є простором до-модерним.

Загалом, коли говорять про постмодернізм в Україні, часто малюють досить апокаліптичні картини. О.Забужко у одному з есе збірки „Хроніки від Фортінбраса” пише наступне: „Не забуваймо, що Україна, на додачу, ще й пост-ядерно-катастрофічна країна, і навряд чи можна уявити собі щось більш “пост-модерністичного”, ніж закутушкана хустиною старенька бабця за копанням радіоактивної картоплі в безлюдному селі Чорнобильської зони. Образ сливе Прустівський за структурою: оце ж він і є, віднайдений час! До-індустріальна й пост-індустріальна ери, дитинство й старість цивілізації – злиплись до купи. От тільки результат такої злуки виявився смертоносним...” [5]. Попри усі виклики, які постають перед нами в епоху постсучасності, і попри те, що картини постсучасності часто малюються темними кольорами, ми повинні зважити й на те, що, як пише один з українських дослідників постмодернізму Михайло Собуцький, „постмодерн – це відчуття втрати, це тимчасовий відчай після краху універсалістської Символічної ідилії, це гра з її уламками, які до купи або зовсім не збираються, або збираються лише локально („автентично”). Проте, граючися з уламками, постмодернізм потрохи розгрібає їх завали на руїнах; а під руїнами завжди хоч щось живе та ховається” [14]. Мабуть найпершою відповіддю на виклик постсучасності є усвідомлення того, що епоха, яку називаємо постмодерном є **нашим** часом (як пише Юрій Андрухович, „Тобі кажуть „це – постмодернізм”, ти киваєш у відповідь і знову поринаєш в очікування – тобі не пощастило, це дуже вразлива територія, це сама дійсність, але вона твоя” [1]). Через це ми повинні докласти зусиль до розуміння цієї **нашої епохи**. Саме цим зменшимо ризики для культури, яку називаємо **нашою культурою**.

Джерельні приписи

1. Андрухович Ю. Час і місце, або Моя остання територія. – <http://www.lib.proza.com.ua/book/2138> (18.02.2007).
2. Бек У. Космополитическая глобализация. – <http://www.globalaffairs.ru/articles/2328.html> (12.12.2006).
3. Грабович Г. Україна після незалежності: балансний звіт культури // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація. – К.: КМ Академія, 2004. – С. 264-278.
4. Єшкілев В. Постмодерністична „машина вживання” і українська культурна традиція // *І.* – 2000. – №19. – <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/jeshkilev.htm> (24.03.2008).
5. Забужко О. Входить Фортінбрас // Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. – <http://exlibris.org.ua/zabuzko/fortinbras.html> (24.03.2008).
6. Леш С. Соціологія постмодернізму. – Львів: Кальварія, 2003. – 344 с.
7. Макросуперечності розвитку цивілізації наприкінці ХХ століття // *Діалоги на межі століть.* – К.: Дух і Літера, 2003. – С. 229-230.
8. Мартен Д., Мецжер Ж.-Л., П’єр Ф. Метаморфози світу. Соціологія глобалізації. – К.: КМ-Академія, 2005. – 302 с.
9. Пахльовська О. Українська культура у вимірі „пост”: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм // *Сучасність.* – 2003. – Ч.10. – <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=2050#top> (22.02.2007).
10. Попович М. Нарис історії української культури. – К.: АртЕк, 2001. – 728 с.
11. Сидорина Т. Філософія кризиса. – М.: Флінта; Наука, 2003. – 456 с.

12. Силичев Д. Постмодернізм: економіка, політика, культура. – М., 1998. – 196 с.
13. Ситуація постмодернізму в Україні (круглий стіл) // Кіно-Театр. – 2001. – №6. – <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/2001/6/postmodern.html> (24.03.2008).
14. Собуцький М. Постмодернізм або ж вихід із нього // Кіно-театр. – 2002. – №1. – <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/2002/1/sobutsky.html> (19.02.2007).
15. Bronk A. Spór o postmodernizm // Bronk A. Zrozumieć świat współczesny. – Lublin: TN KUL, 1998. – 335 s.

Резюме

У статті досліджуються основні аспекти сучасного стану української культури. Автор розглядає ситуацію постмодерну в Україні, його основні риси та прояви і виклики постсучасності для української культури. Також аналізуються сучасні дискусії щодо подолання кризи в культурі.

Summary

The main aspects of actual condition of Ukrainian culture are investigated in the article. The author analyzes the situation of postmodern in Ukraine, the main features, phenomena of postmodern and his challenges for Ukrainian culture. The contemporary discussions which are dedicated to possibilities of overcoming the crisis of culture are also analyzed.

УДК 111.852

К.С. Шевчук

ТВІР МИСТЕЦТВА, ЕСТЕТИЧНИЙ ПРЕДМЕТ І ЕСТЕТИЧНА ЦІННІСТЬ У КОНЦЕПЦІЯХ Р. ІНГАРДЕНА І М. ВАЛЛІСА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Однією з найголовніших проблем, які турбують сучасну естетику, є питання тотожності цієї галузі знання. Гостро сьогодні постає питання здатності мови та засобів, які є в арсеналі естетики, описати і зрозуміти процеси, що відбуваються в сфері сучасної художньої творчості. Для вирішення цих питань не обійтися сьогодні без звернення до естетичних концепцій Романа Інгардена і Мечислава Валліса, спрямованих на ґрунтовний аналіз головних естетичних понять – естетичного предмету, твору мистецтва і естетичної цінності.

Р.Інгарден і М.Валліс – є відомими у світі естетиками, які представили у польській естетичній думці яскраві цілісні концепції. Особливо цікавими є їхні погляди на естетичну цінність і твір мистецтва. Відомо, що саме навколо цих проблем виникла суперечка у поглядах між двома теоретиками. Поглядам Р.Інгардена на твір мистецтва і естетичну цінність було присвячено низка статей автора [2; 3; 4], крім того здійснено переклад твору Р.Інгардена „Художні цінності та естетичні цінності” [1], що висвітлює основні моменти естетичної аксіології цього польського філософа. Тому у даній статті більше уваги буде присвячено аналізу поглядів М.Валліса, а також порівнянню його поглядів із поглядами Р.Інгардена на сутність твору мистецтва, естетичний предмет та естетичну цінність.

Подібно до Р.Інгардена М.Валліс представив оригінальну концепцію естетичного переживання і естетичної цінності. Різними були їхні погляди на естетичні цінності і твори мистецтва, а також різнилися завдання, які ставили перед собою ці дослідники, що пов'язано, зокрема, зі специфікою і вимогами напрямів, до яких були причетними філософи. На відміну від Інгардена, що був представником феноменології, Валліс в естетиці схилився до аналітичних концепцій з семіотичним нахилом. Якщо Інгарден, будучи послідовним феноменологом, прагнув сягнути до безпосередньої сутності досліджуваних предметів і не цікавився практичним боком справи, то Валліс увесь час переймався зв'язком між традицією і художньою практикою.

У концепції Р.Інгардена естетичний предмет безпосередньо пов'язаний зі сферою